

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2000
FORFATTER:	Erna og Sophus Hollænder
TITEL:	Hollænders Teglværk.
KORT RESUME:	Teglværkets historie, 1874-1974 i Domhusgade, Kolding, 1974-80 i Skartved.

Hollænders Teglværk

Af Erna og Sophus Hollænder

I Kolding Avis fra den 6. maj 1919 står at læse, at fabrikant Ludvig August Hollænder er afgået ved døden i en alder af 77 år.

Hvem var denne mand, der oven i købet har en vej opkaldt efter sig?

Den gamle Hollænder var en meget virksom mand. Han var født i Lippe Detmold i Tyskland den 25. november 1842, og når han i en vennekreds skulle fortælle sin livshistorie, begyndte han gerne med den dag i 1858, da han som 17-årig og barbenet holdt sit indtog i Kolding.

Fra sit hjemland havde han kendskab til teglværksindustri, og han kom straks i arbejde på Sandbjerg Teglværk i Rådvad. I 1866 blev han kaldt hjem for at deltage i krigen mod Østrig, men straks efter dennes afslutning kom han tilbage til Koldingegnen og arbejdede nogle år på Meyers Teglværk i Harte, Johansens i Bjert og Bechs i Seest.

I 1874 købte han et jordareal lige syd for Kolding Å. Her anlagde han et teglværk på det sted, hvor Kolding Strømpfabrik senere kom til at ligge.

Begyndelsen var beskeden, og produktions-systemet gammelt, stenene var håndpressede, men i hver enkelt sten var Hollænders navn stemplet. Den slags sten findes endnu i mange ældre bygninger. Dette første teglværk var af den type, der kaldes et højovnsværk.

I 1889 udvidede Ludvig August Hollænder

på det sted i Domhusgade, hvor LIVA-supermarkedet ligger i dag og anlagde her et såkaldt ringovnsværk. Hollænder var den første på Koldingegnen, der indførte ringovne – til forskel fra de tidligere højovne. Han fremstillede nu også munkesten, som han leverede til både Sct. Nicolai Kirke og til den katolske Sct. Michaels Kirke.

Forskellen mellem en højovn og en ringovn var, at i højovnen stabledes stenene oven på hinanden. Der kunne være 15.000-20.000 sten i sådan en ovn. Ildstedet var nederst, og flammerne blafrede op mellem stenene. Når stenene var brændt, skulle hele ovnen nedkøles, indtil man kunne komme igang med den næste brænding. I ringovnen derimod kunne man anbringe stenene i en oval ring, og man kunne tage sten ind og ud samtidig med brændingen. Den kunne rumme 120.000 sten på en gang.

Byggeriet af ringovnen var et stort projekt, og det fortælles, at folk kom langvejs fra om søndagen – i hestevogn naturligvis – for at se på byggeriet.

Da Ludvig August Hollænder anlagde teglværket, lå det langt uden for byen. Først graves der ler på selve teglværkets grund, derefter fortsattes i Domhusgade – der, hvor Domhuset og Sct. Hedvigs Klinik senere kom til at ligge – derefter fulgte gravning af ler ved Snerlevej, ved Tvedvej, hvor højhusene ligger

Ludvig August Hollænder med sine arbejdere omkring sig. Foto fra sidst i 1800-tallet.

i dag, og i området fra Tvedvej op mod Agtrupvej. Landskabet ville have set meget anderledes ud, hvis vi ikke havde gravet leret bort, men der er med det ler produceret millioner af sten til huse i Kolding og andre steder. Leret var i hele dette område fint og som regel fri for sten og kalk. Det øverste lerlag, rødleret, giver de jernholdige kalkfri røde mursten. Blåleret, der ligger under, giver de

gule mursten, men da der er kalk i, skal de brændes noget længere.

Murstenene blev tørret i store tørrelader i fri luft. Det var et stort problem, hvis vinteren kom tidligt, inden stenene var helt tørre.

Ved siden af sin virksomhed som fabrikant var gamle Hollænder også bygherre. Hele den sydlige side af nuværende Hollændervej har han ladet opføre. Skråt over for teglværket

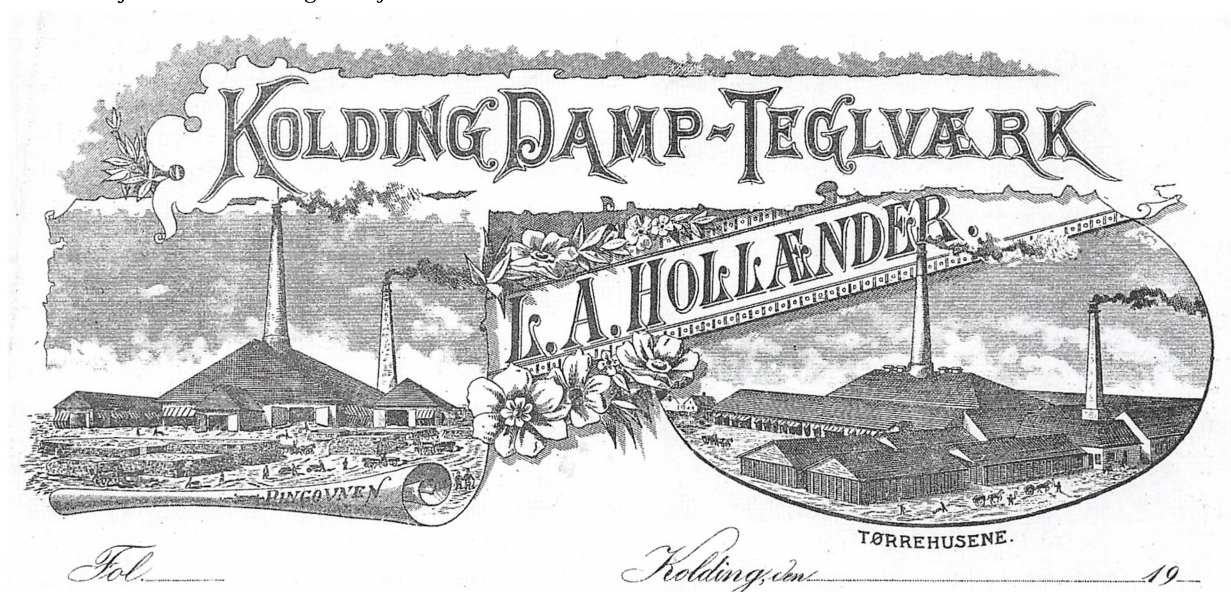
byggede han til sig selv og sin familie villaen "Ludvigsløst", nuværende Christian 10 Gade 11. Herfra kunne han se over på teglværket, og han var endda i stand til derfra at se, om stenene var stablet lige, eller om de skulle stables om.

Den gamle Hollænder var godt nok lidt brøsig og temperamentsfuld, men han var en god arbejdsgiver, og hans folk, der ofte var arbejdere fra Tyskland fra hans hjemegn og svenskere, fik et hus at bo i, når de var her, og kartofler og flæsk, når de tog hjem om efteråret. Efter at Saftstationen blev bygget, var det ofte de samme arbejdere, der om sommeren havde arbejde på teglværket og om efteråret på Saftstationen.

Hollænder kunne godt lide at få sig en øl, og på hans stamcafé "Thomsens Hotel" i Helligkorsgade sad han ofte i gode venners lag og sang sine tyske sange. På et tidspunkt var der en gæst, som ikke syntes om det. Han sagde til ham: "Du sidder der og synger dine tyske sange, men du tjener dit brød her i Danmark. Kan du synge *Der er et yndigt Land*"? Hertil svarede Hollænder: "Hvis du synger første vers, så fortsætter jeg". Den danske gæst gik i stå – og Hollænder sang fejfrit alle vers. 1. pinsedag var det tradition, at en af arbejderne kravlede op i den høje skorsten og anbragte 3 dannebrogssflag.

I 1914 blev Hollænders Teglværk omdannet til et interessentskab med den næstældste søn,

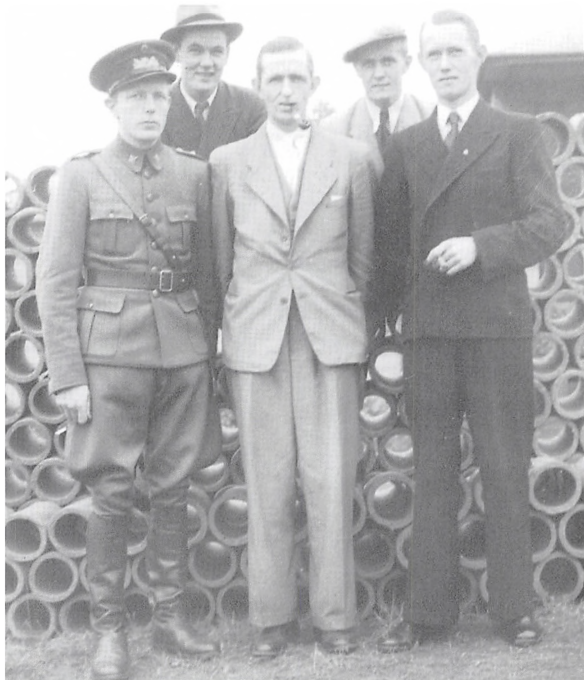
Brevhoved fra Hollænders Teglværk fra 1904.

Ludvig Marius Hollænder som leder for egen regning. Han havde lært murerfaget i Flensborg og var senere flyttet til Hamburg, hvor han arbejdede som bygmester. Da gamle Hollænder døde i 1919, efterlod han sig enken Sara, født Kloster, to sønner og fire døtre.

Ludvig Marius Hollænder flyttede nu ind på "Ludvigslust", og her voksede fem sønner op. Sønnen fik alle lært at hjælpe til med arbejdet på teglværket. Inden de kunne komme ud at lege efter skoletid, skulle de hjælpe en til to timer med at skille sten.

De fem brødre Hollænder fotograferet i 1940'erne. Fra venstre Poul (f.1919), Kai (f.1925), Ludvig (f.1913), Sophus (f.1921) og Thorkild (f. 1916)

Sophus Hollænder fortæller:

Min far oplevede både gode og dårlige tider på teglværket. I 1920'erne gik det særdeles godt. Han stod som bygherre for den nyere del af Ålykkekvarteret, især på Harths Allé, Marcus Allé og Åvænget. Han plantede også træerne på Marcus Allé. Men i 1928 kom teglværket i vanskeligheder p.g.a. landbrugskrisen. Fra 1928 til 1942 ejedes teglværket af savværksejer Jeppe Juhl, men driften lå fortsat hos familien Hollænder.

I 1929 ophørte muligheden for at hente ler fra teglværkets nærmeste omegn, der efterhånden var blevet bebygget, og man måtte i stedet hente ler i byens periferi.

Teglværket brugte i begyndelsen dampmaskiner som drivkraft, deraf navnet Kolding Damp-Teglværk. I 1930'erne anskaffedes en dieselmotor, men under krigen kunne vi ikke få olie, og vi måtte derfor anskaffe et gasanlæg, der kunne fyre med tørv.

I krigsårene og umiddelbart derefter, da byggeriet næsten stod stille, klarede Hollænders Teglværk sig igennem ved at lave drænrør til landbruget, der netop i de år fik tilskud til dræning.

Fra 1950 blev leret hentet i Skartved. Ludvig Marius Hollænder købte 4-5 tdr. jord af proprietær Lind, Skartvedgård, og det blev samtidig aftalt, at teglværket kunne grave en rand på de øvrige jorder til Skartvedgård indtil 1995 mod en passende leje af jorden. Vi byggede et maskinhus og en tørrelade i Skartved i 1956, men indtil videre var det kun et anneks til teglværket i Domhusgade, der stadig havde en årsproduktion på 2 millioner sten.

Da min far døde i 1954, overtog min bror

Hollænders Teglværk fotograferet fra luften ca. 1956. Domhusgade ses til venstre i billedet.

Kai og jeg driften af teglværket. Ved min faders død blev virksomheden et aktieselskab, for vi var jo fem brødre. Min mor levede til 1967. Der var på dette tidspunkt ansat 18-20 mennesker på teglværket.

I løbet af 1960'erne gik Hollænders Teglværk over fra at producere mursten til især at producere isoleringssten. Det var nødvendigt at specialisere sig for at sikre driften.

Efterhånden blev det for upraktisk at have produktionen spredt på to lokaliteter, og i 1973 besluttedes det at sælge den 10000 m² store grund og bygge et nyt moderne værk i Skartved. På dette tidspunkt havde vi allerede en afdeling i Skartved, hvor leret blev formet til mursten og tørret, mens de blev brændt i Domhusgade.

I marts 1974 begyndte nedrivningen af de

Stenene tages ud efter brænding i ringovnen 1956.

gamle bygninger i Domhusgade for at give plads for et stort nyt supermarked, der først blev drevet af købmand From. Det var Institut for Købmandsetablering gennem Aktieselskabet af 2. februar 1965, der stod bag købet.

Nedrivningen var et kapitel for sig og udførtes af et entreprenørselskab i Alminde. Til sidst stod kun den gamle teglværksovn og den 33 m høje skorsten tilbage, som sprængningseksperter N. Nielsen, Lunderskov Nedbrydning skulle tage sig af. Først i 7. forsøg lykkedes det

at vælte den, og der måtte en hel kuffert dynamit til at gøre det. Den væltede som den skulle i retning mod Sct. Hedvigs Klinik.

Ved 100 års jubilæet i 1974 regnede vi ud, at Hollænders Teglværk siden starten havde produceret en kvart milliard mursten svarende til omkring 12.000 huse.

Byggeriet af anlægget i Skartved begyndte allerede i efteråret 1973. Det var anlagt med henblik på en mere rationel produktion og med en ny type ovne, såkaldte gasfyrede kam-

Arbejderne på Hollænders Teglværk i 1956. Til højre står Sophus Hollænder.

merovne. Vi havde to ovne, der hver rummede 26.000 sten. Mens den ene brændte, arbejdede man stenene ud af den anden. Det kaldte man periodiske ovne. Vi valgte den fremgangsmåde, fordi det var fleksibelt. Når der var god afsætning kørte vi med begge ovne, når afsætningen var mindre, kunne vi nøjes med den ene.

Brændingen skete ved gas. Vi kunne indstille gassen til høje temperaturer, og dermed fremkom forskellige farvespil på facade-

stenene. De blev meget eftertragtede. Man kunne vælge mellem bagmursten og facade-mursten, det hele kunne indstilles automatisk.

Også tørringen rationaliseredes. Det foregik nu med kunstig varme i tørrekamre. Her satte man stenene ind, og i løbet af to-tre døgn var de tørre, så de kunne sættes i ovnen. Men det var jo også noget dyrere, end da vores bedstefar lavede mursten. De kunne nøjes med at tørre mange sten ved hjælp af den varme luft, som Vorherre har sendt hened. Driften blev

Fra 100-årsjubilæet i 1974. Fra venstre ses Kai Hollænder, Jan Hollænder og Sophus Hollænder. Foto: Kolding Folkeblad.

dengang indstillet om vinteren, men i Skartved arbejdede vi hele året og havde en årsproduktion på 5 mio. mursten.

Desværre måtte virksomheden lukke i efteråret 1980 kun seks år efter, at vi var flyttet ud fra Kolding. Lukningen skyldtes oliekrisen og stagnationen i byggeriet.